

BRS AFTERNOON KOLLEL

Sponsored by Frohlich Financial Group, LLC

GEMARA KIDDUSHIN

WEEK #9: HONORING IN LIFE AND AFTER DEATH

RABBI EFREM GOLDBERG

פרשת ויגש תשע"ה

THIS WEEK'S LEARNING IS SPONSORED BY

RONY AND HAGIT SHACHAR

IN MEMORY OF

ELIYAHU ZOHAR REFAEL BEN MASUNDA

The Dr. Yitzchak Belizon z"l
BEIS MEDRASH OF BRS
בית מדרש יצחק יעקב בליוון של ק"ק בוקה רטון

שלה	השחר	מקץ מב	אילת
<p>שומר להם ועלי להעמיד י"ב שבטים, וצ"ב הרי בלא"ה כבר חסר לו את יוסף.</p>	<p>הספורנו מפרש שאין אחד מאלו המקרים בבניכם אבל כולם בבני, זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי, וצ"ב דבשלמא עם יוסף הי' להם מריבה, אבל עם שמעון הם לא רבו, וכן מה שחושש על בנימין שיקרה לו אסון בדרך, זה לא שייך למריבה.</p>	<p>פסוק ל"ב. האחד איננו. צ"ב למה אמרו האחד (בה"א), וצ"ל שהוא המיוחד שבין שניהם, וכן להלן (פסוק ל"ג) כתוב האחד וצ"ב.</p>	<p>פסוק ל"ג. הניחו אותי. והנה יוסף לוקחו בעל כרחם ולמה נחשב שהם מניחים אותו, י"ל שהוא הציע שישאירו מדעתם ולא יצטרך לעשות ע"י כפיה.</p>
<p>פסוק ל"ז. ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית. צ"ב וכי לראובן יש זכות למסור את בניו להמיתם? ועוד צ"ב וכי ליעקב מותר להרגם? ועוד צ"ב דאם הציע לו שני בנים כנגד שמעון ובנימין, למה לא הציע לו גם עבור יוסף, ואם משום שאינו אשם בחסרונו, הרי הוא גם אינו אשם בחסרון שמעון (והנה ע"כ צ"ל שראובן הי' בטוח שבנימין יחזור, דאל"כ לא הי' אומר כך).</p>	<p>המלבי"ם מפרש שאמר שמקבל על עצמו את העון והחטא הזה ימית את בניו, אמנם בפשוטו משמע שיעקב ימיתם ולא שימותו ע"י החטא, ועוד צ"ב איך אפשר להעביר חטאים מאדם אחד לשני? אמנם ע"י בס' חסידים (אות תמ"ה) שאחד קנה חלום רע ומת וכן אחד קנה החולי של חברו</p>	<p>פסוק ל"ה. ויראו את צרות כספיהם המה ואביהם ויראו. הנה מאחר שכתוב ויראו הרי כבר הזכירם ומה צ"ל "המה", י"ל דבלי שיפסיק במלת המה הי' משמע שהם ראו את צרות כספם וגם את אביהם.</p>	<p>פסוק ל"ו. אתי שכלתם וגו'. פרש"י מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף. צ"ב למה יעקב חשד בהם בלי ידיעה ודאית (ולהלן מ"ט ט' פרש"י מטרף בני עלית, ממה שחשדתיך בטורף טורף יוסף), ועוד למה אמר בלשון ודאות.</p>
			<p>שם. ואת בנימין תקחו (והנה עדיין לא כתוב שאמרו לו שרוצים לקחת את בנימין, מ"מ זה מובן מדבריהם שזה מה שירצו) עלי היו כלנה. בתרגום ירושלמי מפרש</p>

ומת, והחובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז) כתב שהמדבר לשון הרע על חבירו עוברים אליו עבירותיו.

ומסופר שבזמן המהרש"א אחד חטא בעון חמור ונצטער מאד, וא"ל חבירו אל תדאג אני אקנה ממך את העבירה, ושילם לו הרבה כסף בעבור שיקנה ממנו את העבירה, ואח"כ כשמתו ובאו לב"ד של מעלה, האחד טען שמכר את העון, והשני אמר שלא חשב לקנות ומה שאמר שקונה הי' רק בכדי להוריד את עצבות חבירו (וקבלת הכסף לא מוכיח שבאמת רצה לקנות), ושלחו אותם לדין תורה אצל המהרש"א (דכפי שפוסקים בב"ד של מטה כך נפסק בב"ד של מעלה) ופסק שהמוכר צודק.

והנה מזה שבן אומר על אביו תוך י"ב חודש הריני כפרת משכבו, אין ראוי שאפשר להעביר חטאים, משום דאומרים כך בדרך כבוד.

[שמעתי שהגר"ח מבריסק זצ"ל לא הי' כותב בחתימתו בן הגרי"ד, משום שבתוך שנה ראשונה לפטירת אביו לא רצה לכתוב הכ"מ שזה כקללה על האדם (ואע"פ שכתוב שצ"ל כך, מ"מ אין חייב להזכיר את אביו), וכיון שבשנה ראשונה לא חתם את שם אביו המשיך כך אח"כ, אמנם י"א שכן חתם, ואולי אח"כ חזר בו].

ובנגעים (פ"ב מ"א) תנן א"ר ישמעאל בני ישראל אני

כפרתם, ופי' הרע"ב מתוך חבתן הי' אומר אני כפרתן, כלומר כל העונש הראוי לבוא עליהם אני מקבל על עצמי, וזה דבר קשה מאוד לקחת על עצמו, דמי יודע כמה עבירות יש לכולם, וכמה עונשין מגיע עבור זה.

פסוק ל"ח. לא ירד בני עמכם.
פרש"י לא קבל דבריו של ראובן וכו' הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ואע"פ שיש נ"מ בין בנים לבני בנים). והנה בלא"ה צ"ב איך תנוח דעת יעקב אם גם בני ראובן ימותו, ועוד צ"ב מה שאמר וכי בניו הם ולא בני, וכי רק משום שהם בניו רצונו שלא ימותו, הרי גם אם הי' אומר על אנשים אחרים שימותו במקומם הי' אכפת לו.

שם. וקראהו אסון (לכאוי' זה כפותח פה לשטן) **והורדתם את שיבתי ביגון שאולה.** צ"ב וכי הי' אכפת לו רק על מה שימות ביגון ולא על עצם זה שבנימין ימות, ואולי הכונה שרוב יגונו יהא סיבה למיתתו.

פרק מ"ג פסוק א'. **והרעב כבד בארץ.** והנה מה שצריך לחזור על זה, יש לומר שהוא כדרך אנשים שכדי להתחיל בדברים הוא מתחיל בדבר שאינו צריך כדי להתחיל, וכך הפסוק מתחיל כדי לבוא למה שכתוב

עד נפשו יסורין אבל לאחר יביח לא יאמר כן שהרי כבר קיבר דינו אלא יאמר זכרונו לברכה כן הלשון בטור ושיע סעי' מ' ע"ש וברמב"ם הלשון זכרונו לחיי העולם הבא ובגמ' הנירסא זכרונו לברכה לחיי העולם הבא ע"ש ולא ידעתי אם המור ושיע ס"ל דלאו דווקא הוא ודי כשיאמר זכרונו לברכה או שלא חשו להאריך ונראה כסברא ראשונה וכן המנהג לאמר רק ו"ל וכן בכתיבה ויש מקצת מדקדקים כותבים וללהיה ואין חילוק בן אב לאם בכל זה.

לא

יש מי שכתב שגם הוך י"ב חדש יכול לומר ו"ל אלא שלאחר יביח אין לומר הכ"ס מפני שכבר קיבר דינו (שיך סקייג) ואין המנהג כן וגם מדברי דבינו הרמ"א לא משמע כן שכתב דיא דאם כותב תוך יביח דבר ומזכיר אביו א"צ לומר הכ"ס אלא ז"ל דהא כתיבתו מתקיימת לאחר יביח ויש מחמירים אפילו בכתיבה וכן נוהגין עכ"ל הרי שהחמירו לומר דווקא הכ"ס ויש מי שדקדק דלמה הכ"ס כותבין כל יביח וקדיש אין אומרים רק י"א חדש כמיש בסי' שע"ח וחירץ דהתם הוי שב וא"ת אבל בכאן בחכמה להזכיר או הכ"ס או ז"ל מוטב יותר להזכיר הכ"ס (ט"ו סקיי"ב) ועוד דלא דמי מילתא דברבים לדבר הנעשה ביחידות.

ל"ב מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם כלומר שתתישב דעתם ואם איא לו לעמוד מפני שנשתנו ביותר כתב הרמב"ם שיך לו ויניחם ויצוה לאחרים לנהגם כדאוי והשיג הראב"ד דאם הוא ילך ויניחם ל"מי יצוה לשמרם עכ"ל ואין זו השנה דנ"ל דהרמב"ם היך דידוע שהמשתגעים ביותר בהכרח לאסרם בויקים ובחבלים והבן אין ביכולתו לעשות בעצמו כן לכן מצוה לאחרים והוא יתך לו (ועמ"ז סקיי"ד ודרישה ולדברינו א"ש).

ל"ג ראה אביו שעבר על ד"ת מפני העדר ידיעתו לא יאמר לו עברת על ד"ת אלא יאמר לו אנא כתוב בתורה כך וכך כאנו הוא שואל ממנו ולא כמוהירו והוא יבין מעצמו ולא יתבייש ואם היה אומר איזה שמועה במעות לא יאמר לו לא תתני הכי (גמ') אלא אומר לו אנא כך שנינו ומשמע בגמ' (ביק צ"ד:) דאם אביו רשע אינו חייב בכבודו ע"ש ואם אינו רשע רק שמתנהג במדות רעות ושנוי לבריות וכן אם היה שכור טוב שיתרחק א"ע ממנו ובמדרש ויקרא (פי"ב) מביא מעשה בשכור אחד מה שעשו לו בניו ע"ש ודע דמצות כיבוד ראוי ונכון שיהא ניכר היטב שעושה לשם מצוה כמיש בסי' חסידים (נסצ"א) דבן הקס מפני אביו והוא צריך ללכת לאחור קומו יחזור ויושב ואח"כ יקום וילך כדי שיהא ניכר שקס מפני כבודו דא"כ נראה כמו שקס לילך וח"ה לרבו יעשה כן וכן כל כיוצא בזה וזה שכתבנו דרשע

אינו חייב בכבודו יתבאר עוד בסעי' ל"ט דהרמב"ם חולק בזה.

ל"ד דבר פשוט הוא שכיבוד אב ואם אינו דוחה שום מצוה ולא מיבעיא אם אביו יצוה לו לעבור על ד"ת בקום ועשה או בשב ואל תעשה דאסור לשמוע לו כדתניא (ב"מ ל"ב) הרי שאל אביו הטמא ל"מת והוא כהן או אל תחזור אבירה יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תראו וגו' אני די אל"קיכם כולכם חייבים בכבודי ואפילו יצוה לו לעבור על מצוה דרבנן אפילו בשב וא"ת כגון שא לא להדליק נר חנוכה וכיוצא בזה דאסור לשמוע לו ולא נחתינן בזה לעשה דוחה ל"ת או עכ"פ לדחות איסור דרבנן מפני ט"ע דכיבוד דכיון דהתורה גילתה דכל שהוא נגד התורה אין לאביו רשות לצוות לבנו עד זה וממילא דגם באיסור דרבנן הוה נגד התורה דהקביה צוה לבלי לסור מכל אשר חכמים יגידו.

ל"ה וכתב הרא"ש בתשו' האב שצוה לבנו שלא ידבר עם פלוני שלא ימחול לו על מה שעשה לו עד זמן פלוני והבן היה רוצה להתפייס עמו אלא שחושש לצוואת אביו אין לו לחוש לצוואתו שאסור לשנא לשום אדם אם לא שיראהו עובר עבירה והאב שצוהו לשנא לאו כל כמיניה להעבירו על ד"ת עכ"ל ולא עוד אלא אפילו לא צוהו ע"ד איסור אלא צוהו לשמשו ויש על הבן מצוה לעשות והנה אם אין המצוה עוברת פשיטא שמשמש את אביו ואח"כ יעשה המצוה אמנם אם המצוה עוברת הדין כך אם אפשר להמצוה להעשות ע"י אחרים ישמש את אביו ואחרים יעשו המצוה אבל אם איא להעשות ע"י אחרים יניח כבוד אביו ויעשה המצוה מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד השי"ת שצונו על המצוה ואפילו באפשר להעשות ע"י אחרים אם כבר התחיל במצוה לא יפסיק לשמש את אביו דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ומצוה עוברת מקרי כמו הלווית המת וקבורתו וכיוצא בזה (ויש לעיין בהלבוית המת אם שייך להעשות ע"י אחרים הא על כל אחד מוטל).

ל"ו אמרו חז"ל ספ"ק דמגילה גדול תית יותר מכיבוד אב ואם שעל אותן יד שנים שלמד יעקב אצל שם ועבר לא נענש על כיבוד אב ולכן אם רוצה לילך וללמוד בעיר אחרת יכול לילך שלא ברשות אביו ואמו ונראה מזה דכשהולך למצוה אחרת צריך רשות אביו ואמו ואע"ג דכשצריך לפרנסתו ודאי איצ לישול רשות מיט משום מצוה צריך ליטול רשות דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ואיך יעזוב מצות כיבוד ויטול מצוה אחרת (כנ"ל מדברי המור ושיע סעי' י"ג שכתבו דת"ת גדול וכו' ולמאי כתבו אלא ודאי כדאמרן ודו"ק).

ל"ז אם אביו א"ל השקיני מים או שאר שימוש וגם אמו

7

דף הבית « עברית » בראשית « יחי » בענין כבוד אב במותו (תשע"ו)

בענין כבוד אב במותו (תשע"ו)

מֶרֶן הַגַּאב"ד שְׁלִיט"א הַדְפָּסָה הוֹרְדַת אוֹדִי הוֹרְדַת וִידֵאוּ

"ויעשו בניו לו כן כאשר צום" (נ' י"ב).
 בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה ב' ח"א סי' א') הביא מדרשות מהר"י שועיב שכתב בשם הרמב"ן דמכאן למדו חז"ל דמצוה לקיים דברי המת. אמנם כבר הערתי במנחת אשר בראשית (סימן ס"ו – ס"ז) דלא אמרו הלכה זו אלא בדיני ממונות בלבד ולא בשאר הענינים והציווים. ואפשר דיש מכאן ראייה לדין כבוד אב במותו, וחייבים הבנים למלאות בקשת אביהם בעניני הקבורה לאחר מותו.

ובישמח משה בפרשתנו כתב דבר נפלא בדרך פלפול בהקדם שתי קושיות:

א. למה השביע יעקב את יוסף ולא סמך שיוסף יעשה כבקשתו, והלא מבואר בחז"ל ובפוסקים שאין מן הראוי לישבע אף על אמת. ?

ב. מה בין אברהם אבינו שהשביע את אליעזר עבדו עוד טרם ביקש ממנו לעשות שליחותו, ליעקב שקודם ביקש מיוסף לקברו בארץ ישראל ורק אח"כ השביעו. ?

וכתב דקושיא אחת מתורצת בחברתה, דשבעת אליעזר היתה על שוא"ת, שלא ליקח אשה ליצחק מבנות הכנעני, ומותר לישבע על שוא"ת אבל שבועת יוסף ליעקב היתה בקו"ע להעלות עצמותיו לקבורה בא"י, ואסור לישבע בקו"ע.

ומשו"כ קודם צווה עליו לעשות כן, ושוב הוי מצוה משום כיבוד אב, ושרי ליה לאיניש לזרזי נפשיה במצוות כמבואר בנדרים (ח' ע"א), ודפח"ח.

א

הנה אמרו בקידושין (ל"א ע"ב):

"ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו. בחייו כיצד, הנשמע בדבר אביו למקום, לא יאמר שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי, אלא כולהו בשביל אבא. במותו כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו. והני מילי תוך שנים עשר חדש, מכאן ואילך, אומר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא".

ויש לעיין בכל עיקר הלכה זו וביסוד גדרה האם כבוד אב במותו אינו אלא להזכיר את שמו בכבוד ובגדולה וכמבואר בגמ' דאם אומר שמועה בשמו צריך לומר אבי מורי הריני כפרת משכבו, או שמא יש אף חיוב לעשות רצונו ולמלאות בקשותיו אף לאחר מותו משום מצות כיבוד אב.

ועוד יש לעיין בכל עיקר מצות כבוד אב לאחר מותו, אם היו מה"ת או שמא אינו אלא מדרבנן.

ואבאר את הנלענ"ד בכל זה, ובמאי דסיימנא אפתח.

ב

אם מצוה זו מה"ת

הנה נחלקו האחרונים בשאלה זו, בתפארת ישראל על המשנה (קידושין פ"א מ"ז ופסחים פ"ד מ"ט) נקט דאין מצוה זו מה"ת וכבוד או"א במותם אינה אלא מצוה דרבנן. אך מסתימת הראשונים והפוסקים בסוגיא זו משמע דהוי מצוה מדאורייתא, וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סימן קל"ז). והראיות שהביא התפא"י אין להם הכרח כמבואר למעין.

והנה בכתובות (צ"א ע"ב) איתא דמצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן, וכתב רש"י דהוי מצוה משום כבוד אביהן, אלא שאין ב"ד כופין אותן על מצוה זו כיון שאינה אלא מדרבנן.

ולכאורה יש להוכיח מדבריו דכיבוד אב במותו אינו אלא מדרבנן. אך באמת נראה יותר דכונת רש"י דפריעת חוב אביהן אין בה עיקר מצות כיבוד אב במותו, דאין לנו במצוה זו אלא כעין שאמרו חז"ל שאם אמר דבר בשמו יאמר "אבא מרי הריני כפרת משכבו", אבל אין מצות כיבוד אב בפריעת חובו, וז"פ.

ג

בגדר מצוה זו

ובאמת יש לעיין בגדר מצות כיבוד אב במותו, דמחד גיסא י"ל דכיון שמת אדם עבר ובטל מן העולם וכל המצוה אינה אלא לכבד את שמו וזכרו, והוא שאמרו חכמים "במותו כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו. והני מילי תוך שנים עשר חדש, מכאן ואילך, אומר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא".

ולכאורה מוכח כן בגוף הסוגיא דכשאמרו מכבדו בחייו מכבדו במותו, שאלו מכבדו בחייו כיצד... אומר שלחוני בשביל אבא, מהרוני בשביל אבא, פטרוני בשביל אבא, ולכאורה תמוה, דאטו זה עיקר מצות כיבוד אב, והלא אמרו (קידושין ל"א ע"ב) "כיבוד - מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא". וע"כ נראה דכונת הגמ' דיש גם כבוד אב בחייו מעין כבוד אב במותו להזכיר את אביו בדרך שבח וגדולה, וזה עיקר כבוד אב במותו.

אך מאידך י"ל דכשם שבחייו מצוה על הבן לשמוע בקול אביו ולעשות רצונו בכל הנוגע לאביו כך גם במותו, ולא דוקא אמרו שמזכיר את אביו בכבוד ובגדולה, אלא כבוד אב במותו מעין כבודו בחייו.

וכבר העיר בזה הגרעק"א (שו"ת קמא סימן ס"ח) ונטה לומר דלאחר מות האדם אין מצוה לשמוע בקולו ולעשות מבוקשו, וכל דין כבוד אב במותו אינו אלא כעין דברי הגמ' הנ"ל, לכבד את שמו וזכרו, ע"ש.

אך באמת אמרו להדיא (ב"ק צ"ד ע"ב וב"מ ס"ב ע"א) לגבי מלוה ברבית דאם הניח להם אביהם דבר מסויים כגון פרה וטלית חייבין להחזירו משום כבוד אביהן, הרי לן דיש כבוד אב אף בענין אחר ולא רק להזכירו בדרך כבוד ושבח.

וכתב שם הגרעק"א בהמשך דבריו די"ל דאף זה דומה להזכרת שמו בדרך כבוד דמניעת בזיון מאביו המת אף היא בכלל כבוד אב במותו, ושאיני מעשיית רצונו ומילוי בקשתו, ע"ש.

ולולי דבריו היה נראה דאפשר דאין דין זה משום מצות כיבוד אב ממש, אלא הלכה מסויימת שתיקנו חז"ל משום כבוד אביו, וכמ"ש רש"י בכתובות לגבי מצוות היתומים לפרוע חוב אביהם וכמבואר לעיל.

ד

9

והנה נחלקו הב"י והרמ"א ביו"ד (סימן שע"ו) באב המוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אמו שנפטרה לב"ע. לדעת הב"י שישמע בקול אביו כיון שאב קודם לאם, אך הרמ"א בדרכי משה (ס"ק ט') כתב בשם הב"י דמ"מ מנהג העולם שיאמר קדיש נגד רצון האב, וכך פסק הרמ"א (שם סעיף ד').

ובשו"ת נודע ביהודה (תניינא אהע"ז סי' מ"ה) דן בשכיב מרע שצוה לפני מותו לאשתו ולבתו שהבת לא תינשא לאחיו שחזר אחריה לישאנה, ולאחר מותו דעת אשתו ובתו מרוצה בנישואין לאחיו, והשאלה אם הבת מצווה לשמוע בקול אביה שהתנגד לנישואין או בקול אמה שרוצה בנישואין.

וכתב הנודע ביהודה דכיון שמת האב שוב אינו קודם לאם דהו"ל כנתגרשו שמטיל את המים ביניהם, וכיון שאין האב קודם לאם, שוב קודמת האם לאב דכבוד חיים קודם לכבוד מתים.

והנוב"י הוכיח כן מהמבואר בקידושין שם דרב אסי יצא לקראת אמו לחו"ל וכשהגיע התברר לו שאמו מתה ואמר שאילו היה יודע כן לא היה יוצא, הרי דאף שהיה יוצא לחו"ל לכבד את אמו בחייה, לא היה יוצא לכבדה במותה. הרי דמכבדו בחייו מצוה גדולה מלכבדו במותו.

ולכאורה יש לפקפק טובא בראיה זו, דלכאורה כונת רב אסי פשוטה דאילו היה זוכה לקבל פניה בחייה היה משמחה ומכבדה, אבל מה כבוד יעשה לה במותה, ולא בהכרח שיש לה כבוד בעצם העובדא שיצא לקראתה.

וגם מה שכתב במה שאמרו (שם ל"א ע"א) "מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה", ולא צריך אתה לשאלה זו, ואת"ל דכבוד מתים וכבוד חיים שקולין הם הרי יש בשאלה זו נפ"מ גם לאלמנה אם הבעל צוה דבר לפני מותו והאם אומרת היפך הדברים, וע"כ דלעולם יש לדחות כבוד המתים מפני כבוד החיים.

וגם ראה זו יש לדחות דמ"מ אין לבן אלמנה נפ"מ בשאלה דאבא אומר השקני מים ואמא אומרת השקני מים, אף שיש מקום לשאלה מעין זו בענין אחר, וז"פ.

והנה גם הגרעק"א בתשובה הנ"ל הניח למילתא דפשיטא דלאחר מות אחד משני בני הזוג שוב אין האב קודם לאם ודין מיתה כדין גירושין. ותמה על הבית יוסף שכתב דהבן לא יאמר קדיש על אמו נגד רצון האב משום דאב קודם לאם, דכיון דהאם נפטרה לבית עולמה שוב שקולין הם.

והנראה בדעת הבית יוסף דבאמת אין לדמות מיתה לגירושין כלל, דשאני גירושין שמפקיעה זיקת האישות והקנין מדעת המגרש ממיתה דבע"כ, ואף דבודאי שוב אין הם איש ואשתו ואין שלטון ביום המיתה, מ"מ נשאר זיקת האישות לגבי כמה ענינים, דזיקת יבמין הרי הוא כהמשך אישות המת, והמנהג לקבור איש ואשה זו ליד זה משא"כ בגרושה, והבעל ואשתו מתאבלים זה על מותה של זו, וכבר כתב השואל בנודע ביהודה שם דלגבי כמה ענינים בהלכה ובקבלה שאני מיתה מגירושין, עי"ש, ודו"ק היטב בכ"ז.

אמנם לפי המבואר לעיל יש לטעון עוד, דאף אם נניח דיש כיבוד אב ואם לשמוע בקולם בעניני הזיווג לשבט או לחסד, להרע או להטיב, אין זה אלא בחיים חיותם, אבל במותם אין גדר המצוה אלא לכבד שמם וזכרם ולא לשמוע בקולם.

אמנם במסקנת דבריו אכן כתב הנוב"י דגם בחיים אין מצות כיבוד או"א בעניני שידוכים, עי"ש היטב.

והנה בעצם הנחת הנוב"י דכבוד חיים קודם לכבוד מתים, יש לדון ביסוד הדברים, דהא תינח אם ננקוט דכיבוד אב במותו אינה אלא מצוה דרבנן וכדעת התפארי"י פשוט דמצוה דאורייתא קודמת למצוה דרבנן, אבל לפי המסתבר דגם כיבוד אב במותו מה"ת היא, מה בין זה לזה.

ולכאורה היה נראה דאין זה משום דאלה חיים ואלה מתים אלא משום דהמצוה לדאוג לצרכיהם הקיומיים כגון מאכילו ומשקהו גדולה מהמצווה להוסיף להם כבוד וגדולה, דעיקר המצוה אינה אלא לדאוג לצרכיהם למעשה ולמנוע מהם חרפת רעב וצער צינה וכדו', ומשו"כ כיבוד אב דחיים דהיינו מילוי צרכיהם גדולה מלומר אחרי אביו הכ"מ.

אך אף אם הדברים נכונים לכשעצמם, אין זה כונת אביר הרועים הנוב"י, דהלא חידש למעשה דיש לשמוע בקול האם החפצה בשידוך ולעבור על בקשת האב להמנע ממנו.

אמנם באמת עדיין י"ל כעין דרך זו דהשומע בקול החי גורם לו הנאה וקורת רוח, ואף זה בכלל עיקר מצות כיבוד אב, אבל השומע בקול המת שעבר ובטל מן העולם אינו גורם לו כל קורת רוח ואין בזה אלא כבוד לזכרו ולשמו, ומשו"כ כבוד החיים קודם לכבוד המתים.

אך מלבד כ"ז באמת נראה מפשטות דברי הנוב"י דעיקר מצות כיבוד אב לחיים ניתנה ומה שאמרו מכבדו במותו אינו אלא תוספת מצוה וסלסול, ואף שדינא הוא ולא מדת חסידות, מ"מ מצינו טובא כע"ז בגדרי המצוות דיש עיקר המצוה וענינים נוספים שהם מעין סניפים לה, ואכמ"ל.

והנה בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן נ"ג) דן בראובן שנדר על דעת רבים שלא ידבר עם שמעון אחי אשתו, ואביו של ראובן ציווה עליו לפני מותו לדבר עם גיסו, ופלפל אם הוי דבר מצוה לקיים מצות אביו, דהלא לצורך מצוה מתירין נדר שהודר על דעת רבים.

ובתוך דבריו כתב:

"ועוד שיש להתיישב בדבר זה אם מצו' לקיים דברי אביו ואם לא וכ"ש אחר מיתתו".

וראיתי מי שרצה להביא ראיה מדברי התשב"ץ לשיטת הנוב"י דכבוד אביו במותו אינו מצוה גדולה כבחיי. אך לענ"ד אין זה נכון דנראה יותר דכוננו להסתפק אם יש מצות כיבוד אב כאשר האב מתערב בחייו של בנו ומכתיב לו ארחות חיים במה שאינו נוגע לאב, ובזה הוא דכתב דאף אם נניח שבחיי האב יש בזה מצוה, עדיין יש להסתפק אם גם לאחר מותו יש בזה מצוה כיון שאין זה נוגע כלל לכבודו ולזכרו, וכמו שנתבאר לעיל, ודו"ק בכ"ז.

ה

בענין אמירת קדיש נגד רצון האב

ובגוף המחלוקת באב המצווה על בנו שלא לומר קדיש על אמו, שנחלקו בזה הב"י, הרמ"א והגרעק"א, ודנו בזה בעיקר בשתי שאלות, אם האב קודם לאם למרות שהמות הפרידה ביניהם, ואם כבוד חיים קודם לכבוד מתים. אך רבינו המהרש"ל (ים של שלמה קידושין פ"א סי' ס"ג) כתב בזה נחרצות דהו"ל כמצווה על בנו לחלל את השבת או לעבור על איסור דרבנן ופשוט שלא ישמע לו. וז"ל:

"מצאתי כתוב, שאם האב מוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אמו, כי מקפיד עליו, מאחר שהוא חי, כבודו קודם. ולי נראה דאין לשמוע לו, מאחר שנהגו מאבותינו הקדושים לומר קדיש יתום, מעובדא דר' עקיבא, שמורה ממנו שהוא זכות ונייח נפש לשוכני עפר לומר קדיש, הוי כאלו אומר לו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים, ובפרט מאחר שמצינו (ל"א ע"ב) שתקנו (לומר) שמחוייב לומר תוך שנה ראשונה הריני כפרת משכבו, כל שכן לומר קדיש, ועוד, אביו שמוחה בדבר, עובר על ואהבת לרעך כמוך, ואסור לו לשמוע בענין זה. אכן מה שנהגו אבליים ללבוש שחורים לכבוד המת, שאין זה כלל מן החיוב, פשיטא שיכול למחות בו".

וחידוש יש בדבריו, דחובה גמורה יש על הבן לומר קדיש על אביו ואמו, דאם צריך לומר הריני כפרת משכבו ק"ו דמצווה הוא לומר קדיש.

ונראה מדבריו שפירש אמירה זו דהריני כפרת משכבו דאכן הבן מקבל על עצמו לכפר עוונות אביו, וא"כ יש ללמוד מזה דחייב לומר קדיש כיון שנתגלה בדברי הזה"ק (סו"פ אחרי, והובא בבית יוסף) דיש בזה כפרה גדולה וסגולה נפלאה לזיכוי נשמת האב.

ואף שלא מצינו בשום מקום שחכמים תיקנו לומר קדיש ובלשון השו"ע והרמ"א לא מצינו אלא שנהגו כן, ומשמע דאין זה אלא מנהג, נראה בדעת הרש"ל דאף שאכן אין זה תקנה אלא מנהג, מ"מ מאחר שכך נהגו שוב יש בזה מצוה גמורה וכאילו כך תיקנו.

ועוד כתב שם הרש"ל דהאב מבטל מצות עשה ד"ואהבת לרעך כמוך" בבואו למנוע ממנה את הקדיש. וגם בדבריו אלה יש חידוש, דגם המטיב עם המתים מקיים מצוה זו וגם המתים בכלל רעך המה.

(בענין איסור לה"ר במתים עיין שו"ע סימן תר"ו סעיף ג' "תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים", ועי"ש במשנ"ב ס"ק ט"ז, בח"ח כלל ח' סעיף ט' ובבאר מים חיים שם. ובעשין אות ב' מבואר שבלה"ר ישנו בכלל ואהבת לרעך כמוך).

ובאמת מצינו במדרשות ענין נשגב דאמירת קדיש לטובת נשמת המתים וכמבואר בב"י, בשו"ע וברמ"א, והאריכו בזה כל הקדמונים וגם במעבר יבק, אך לא ראיתי בדבריהם להדיא דיש בזה מצוה מצד כיבוד אב.

אך בספר דרך פקודיך (מצוה ל"ג חלק הדיבור אות ו') כתב כן דכל מה שנהגו שעושה הבן לטובת נשמת אביו הוי בכלל מצות כיבוד אב, וכן מבואר בדברי המהרש"ל דאם מהכ"מ למדנו, הלא מפורש בגמ' דהכ"מ הוא מכבדו במותו, וז"ב.

אמנם בכל עיקר אמירה זו הכ"מ מצינו שני פירושים בראשונים:

א. במקור הסוגיא בקידושין (ל"א ע"ב) כתב רש"י (בד"ה הריני) "עלי יבא כל רע הראוי לבא על נפשו". ומפשטות לשונו משמע דאכן הבן מקבל על עצמו את כל הרע הראוי לבא עלי אביו.

ב. אך במס' סוכה (כ' ע"א) "אמר ריש לקיש הריני כפרת רבי חייא ובניו". וכתב רש"י "יסורין הבאין עלי לכפרתו של ר' חייא ובניו יהיו, ולשון כבוד הוא זה, כשהוא מזכיר אביו או רבו לאחר מיתתו צריך לומר כן".

ומשמע מדבריו דבאמת אין זה מועיל כלל, ואיש בחטאו יומת ואין זה אלא דהמזכיר שמו של אביו צריך להזכירו בדרך שבח וגדולה.

וכן משמע בפיה"מ להרמב"ם (נגעים פ"ב מ"א) דרבי ישמעל בן אלישע אמר "בני ישראל אני כפרתכם" וכתב הרמב"ם "שהוא מאמר יאמר אותו האומר לכבוד אהבתו", עי"ש.

ואי בדידי תליא הוי אמינא, דאין כל סתירה בדברי המורה הגדול רש"י ובמס' קידושין לא בא אלא לפרש את פירוש המילות וכפשטות הכונה, דהרי זה כאילו מקבל על עצמו כל הרע המגיע לאביו, אך לכאורה מילתא דפשיטא דאין הבן חייב לקבל על עצמו עונשי אביו, דאם בחייו אמרו דכיבוד אב משל אב ולא משל בן ואין הבן חייב להוציא הוצאות מכספו לכבד את אביו, ק"ו הדברים שאינו חייב לקבל על עצמו ייסורי אביו במשפט שמים.

וראיה זו גדולה עלי עד שלכאורה אין לה תשובה.

ולפי"ז אין ללמוד מצות אמירת הקדיש ממה שמצוה על הבן לומר הכ"מ, וצ"ע בדברי המהרש"ל.

ודו"ק בכ"ז.

I

בכבוד בעל שקודם לכבוד אב

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רנ"ה) כתב להתיר לאשה תוך י"ב חודש למות אביה ואמה להשתתף במסיבה משום כבוד בעלה, ויסוד דבריו דדין אבילות די"ב חודש משום כיבוד אב ואם הוא שהרי רק על אביו ואמו נוהג אבילות די"ב חודש וכבוד חיים גדול וקודם לכבוד המתים כמ"ש הנודע ביהודה תנינא (אהע"ז מ"ה) עי"ש.

ולכאורה נראה ראייה לדבריו מהמבואר בש"ך (יו"ד סי' שמ"ד סק"ט) דאף שפסק הרמ"א שם דאין אדם יכול למחול שלא ינהגו אחריו אבילות מ"מ באב ואם שומעים להם, ונראה מזה דאבילות די"ב חודש משום כבודם הוא ואב שמחל על כבודו כבודו מחול, וא"כ מטעם זה יש לדחות אבילות זו שהוא משום כיבוד או"א משום כבוד הבעל ושיעבודו.

אך באמת יש לדון במסקנת האג"מ לענ"ד, דאף אם נאמר דאבילות י"ב חודש משום כיבוד או"א הוא, מ"מ נראה לכאורה דכיון דמצוה דרבנן היא מדיני אבילות הוי ככל מצוה דרבנן אף אם שורשו וטעמו הוי משום כיבוד אב, וכיון שבכל מצוה אף דרבנן אין שומעין לאב לעבור על מצוה נראה פשוט דגם כבוד בעל אינו דוחה מצות התורה ואפילו מצוה דרבנן.

ובגוף ההנחה דאבילות זו משום כיבוד אב ואם היא יש לפקפק, דלא אמרו בגמ' דמכבדו במותו באבילות עליו, אלא נראה דאין זה דין כיבוד אב ממש אלא דכך תקנו חכמים להחמיר באבילות אביו ואמו כיון שהחמירה התורה בכבודם, ומה שיש להוכיח מדברי הש"ך הוא רק דאבילות זו משום יקרא דשכבי הוא ולפיכך מהני מחילתן וכמ"ש בסנהדרין (מ"ו ע"ב) דאם הספידיא או קבורה הוי יקרא דשכבי מהני בהו מחילת המת, ואטו נימא דכבוד אב או כבוד בעל ידחה קבורה או הספידיא, דכיון שאינם אלא משום כבוד ידחו משום כבוד אב או בעל, וכן יש לתמוה לפי

המבואר בהגהות רעק"א שם שתמה על הרמ"א וטען דיש לשמוע בקול כל מת שמצוה שלא להתאבל עליו כיון דאבילות הוי יקרא דשכבי מדאין מתאבלין על מאבד עצמו לדעת, ואטו לפי דבריו ידחו כל דיני אבילות ואף בתוך שלשים משום כבוד בעל או אב, אלא נראה טפי דאף דדיני אבילות הוי יקרא דשכבי ואף אם נאמר די"ב חודש הוי משום כיבוד או"א (מה שאינו מוכרח כלל כנ"ל) מ"מ כיון דהוי הלכות אבילות שתקנו חכמים כמצוה וכחובה הוי ככל דיני התורה שאינם נדחים משום כבוד אב או בעל, כך נראה לכאורה פשוט לענ"ד.

ושו"ר בשו"ת חיים שאל (ח"א סוף סימן כ"א) בענין אשה תוך י"ב חודש שבעלה הזמין כלי נגינה לשמחת ברית מילה של בנם, שכתב דכבודו עדיף מכבוד אביה וכעין דברי האג"מ, אך למסקנת ההלכה כתב כו"כ סברות, ומ"מ כתב גם כעין סברת האג"מ.

אמנם אפשר דשאני הא דכלי זמר שאין הבעל כופה על אשתו לבטל אבילותה בקום ועשה אלא שאינה יכולה למחות בו משום דחייבת בכבודו יותר מבכבוד אביה, משא"כ בני"ד שכופה אותה ומצוה עליה שתבטל בקו"ע מצות האבילות וזה אין בידו לעשות, ודו"ק בזה, ואני על משמתי אעמודה.

ובאמת לא מצינו דכבוד בעל דוחה כבוד האב, ולא אמרו אלא דאשה אין סיפק בידה לעשות, משום שהיא משועבדת לבעלה למלאכות שחכמים הטילו עליה לעשות לבעלה ולביתה, אך אין האשה חייבת לכבד את בעלה יותר ממה שהבעל חייב לכבד את אשתו, דהלא עליו אמרו "ומכבדה יותר מגופו" ולא עליה. וכי כך יכבד את אשתו במה שיכפה עליה לבטל את מצוותה להתאבל.

ועוד דאף את"ל דכבוד בעל קודם לכבוד אב, מהי"ת דגם זה בכלל מצות כבוד בעל להתלוות עמו לכל אשר יחפוץ ללכת.

ומשום כ"ז אין נראה להתיר לה להתלוות אליו לשמחות תוך י"ב חדשי אבילותה.

(ובכל עיקר גדר כבוד בעל הארכתני במק"א, ואכמ"ל).

דברי הספד ופרידה אחר מיטתו של

הגה"ח רבי משה וייס זצ"ל

(דברים שנשא רבינו מרן שליט"א במשא הלוייה ביום רביעי ז"ך כסליו)

בחנוכה אין אומרים דברי הספד, אבל לחכם בפניו נפסק בשולחן ערוך (סי' תר"ע ס"ג) שמותר לומר דברי הספד, דברי חיזוק, ודברי פרידה.

ואבינו מורינו עטרת ראשינו הכ"מ הלא היה גאון, היה חכם מובהק, חכימא דיהודאי שאין חכם ממנו.

מצינו במדרש רבה (דברים וזאת הברכה פרשה י"א) שכשמת משה רבינו "שמים בוכין ואומרים (מיכה ז') אבד חסיד מן הארץ ארץ בוכה ואומרת (שם) וישר באדם אין".

כשמשא רבינו עלה בסערה השמימה, השמים והארץ, כולם בכו. השמים בוכין ואומרים אבד חסיד מן הארץ, והארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין. השמים אלה היהודים המרוממים, היהודים השמימיים, היהודים שראשם מגיע השמימה. הם הבינו מי זה משה רבינו, הם הבינו את חסידותו, את צדקותו, את גדלותו. השמים אומרים אבד חסיד מן הארץ. והארץ אומרת, עמך בית ישראל, יהודים פשוטים, גם הם הרגישו אבידה עצומה. וישר באדם אין.

אבי מורי, אתה נשאת את שמו של משה רבינו. השמים אומרים אבד חסיד מן הארץ, היהודים המרוממים, הם הכירו אותך, הם הבינו אותך. כל גדולי הדור, כל צדיקי הדור שאתה היית חביבם, ידידם בנפש, הם שאלו לעצתך. השמים- תלמידי החכמים שהכירו את כח התורה שלך, את גדלותך בתורה, כזאת אש של אהבת התורה... כשהיית מפלפל בלימוד גיצי אש וזיקוקין דינור היה יוצאים מפריך. השמים אומרים אבד חסיד מן הארץ.

אבל כל אדם, כל ילד, כל בחור, כולם הרגישו קשר אליך... והארץ אומרת וישר באדם אין.

איפה ניתן למצוא אדם עם כזה מח עצום, וכזה לב ענק. סמל ודוגמה לגדלות בתורה, לדביקות בתורה.

כשהיינו ילדים קטנים, והחיים היו קשים באמריקה, אבל כל מה שאנחנו זוכרים, אלו השבתות היפות המלאות בדברי תורה, בחידושי תורה, בשאיפות גדולות שדרשת מאיתנו. אתה דרשת מאיתנו, לא היית מסתפק במועט. דרשת מאיתנו, ואנחנו מגסים לחנך את ילדינו ואת נכדינו לאורך הגדול.

לכולם היית חביב, לנו היית אבא! וילדינו ונכדינו היית סבא אוהב ואהוב. דאגת לכל אחד, לכל יחיד.

בסוטה דף י"ד ע"א אומרת הגמרא, משה רבינו נתאוה להיכנס לארץ ישראל. הוא כל כך התאמץ בתפילה, תקט"ו תפילות שפך כדי להיכנס לארץ ישראל. וכי לאכול מפירותיה היה צריך? לא נתאוה משה אלא לקיים מצוותיה.

אבי מורי, מה שראינו אצלך הוא הפירוש של חיבת המצוה. חכם לב יקח מצוות. היו מצוות מסוימות שלאבינו הכ"מ היתה מסירות נפלאה אליהן – ברכת כהנים – מה שהיתה עבורו ברכת כהנים... ממנין אחד, למנין שני ולשלישי... היית יושב בבית המדרש על התורה ועל העבודה עד שכל המנינים גמרו להתפלל כדי לזכות בעוד ועוד ברכות כהנים. כשנסע לחוץ לארץ, היה ממנה ומשלם לאברכים שיכוונו עליו בברכת כהנים.

אצלך ראו הילדים מהו "אמן". הילדים של רחוב מנחת יצחק היו עומדים בתור בכל בוקר לומר ברכות השחר לפניך, כי אתה ידעת מה הוא "אמן – אל מלך נאמן" (שבת קי"ט ע"ב, סנהדרין ק"י ע"א וזוה"ק דברים עמוד רפ"ה ע"ב).

ה"מעמדות" שהיית אומר בכל יום, ה"חק" [חק לישראל] שהיית לומד בכל יום. יהודי שבקי בש"ס ובפוסקים, חריף עצום, היה אומר "חק לישראל". חק בל יעבור. אצלך ראינו מהי חיבת המצוות...

והחסד! וישר באדם אין, זה כל אחד ראה. מתן בסתר יכפה אף, הרגשת כאבו של כל יהודי, של כל לב שבור. איפה אפשר למצוא אדם עם כזה מח עצום, וכזה לב ענק.

אבי מורי, אי אפשר להיפרד. אי אפשר להיפרד...

היה מליץ ישר לאמא, שבעים שנה היא ליוותה אותך, וכל מה שהיה לה בעולם הוא אבי מורי... אנא תבקש מהקב"ה שיתן לה אריכות ימים ושנים. בבריאות. ושהקב"ה יתן לה כח לעמוד בצער הגדול.

היה מליץ ישר בעבורה, ובעבורינו ועבור ילדינו ונכדינו. ראית ברוך השם דור ישרים. בני שלשים ובני רבעים מאות נכדים, כולם אהובים כולם ברוכים. כולם בני תורה יראי אלוקים. היה מליץ ישר לכל המשפחה.

ואני רוצה וחייב להודות לרופאים בבית החולים "שערי צדק" שהתמסרו בלב ונפש בעבורו, באהבה גדולה, במיוחד לפרופ' יונתן הלוי שהתמסר בידידות גדולה ובאהבה גדולה. ולד"ר סגל שהיה כמו אח לאבינו במסירותו הנפלאה.

אבי מורי, כולנו השתדלנו בשבילך עד מקום שידינו מגעת. ניסינו לעשות כל מה שאפשר. כל אחד מה שהוא יכול. במיוחד אחינו הרב הגאון ר' אברהם יצחק שליט"א, שיום יום, לא עבר יום אחד שבו לא עמד לימינך פעמים רבות...

אבל אני בטוח שלא יצאנו ידי חובה לפי גודל מעלתך. אבל אתה תמיד היית מוחל. מחלת לאלה שפגעו בך בקינאתם, מחלת לאנשים שגרמו לך עוול... היה לך כזה לב גדול, מחלת לכולם. מחל לילדיך, למשפחתינו.

אבי מורי, היה מליץ ישר. אתה עולה לשמים, תפגוש את הסבים הגדולים שלנו. ואצלך ייחוס תמיד היה ענין גדול. היתה בעיניך חשיבות עצומה לכל אחד מהסבים, גדולי הדורות. הם יבואו לקראתך... תעורר רחמי שמים לאמא, לכל המשפחה ולכל כלל ישראל. כלל ישראל צריך הרבה רחמים. רואים שיש מדת הדין. דם יהודי נשפך כמעט בכל יום, בירושלים, בארץ ישראל...

היה מליץ ישר, תעורר את האבות הקדושים ואת כל הצדיקים שהיה לך איתם כזה קשר עמוק, ושכולם ביחד יתפללו לפני הקב"ה, שיתמלא רחמים עלינו, שנחכה במהרה למשיח צדקנו, יקיצו וירננו כל שוכני עפר, יבולע המות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים. אמן ואמן.